

Tidens tecken

Mikael Kurkiala (red.)

Tidens tecken

Dödens återkomst

NUMMER 7 · 2022

Artos Academic

Tidens tecken ges ut vid kyrkokansliet och erbjuder ett forum där samhällseliga och existentiella teman centrala för Svenska kyrkans verksamhet, vision och identitet belyses ur olika perspektiv. *Tidens tecken* vill värna och tillvarata en mångfald av röster och perspektiv. I varje nummer förhåller sig därför artikelförfattarna fritt till angivet tema och de uppfattningar de framför överensstämmer inte av nödvändighet med Svenska kyrkans.

© Författarna 2022

© Artos & Norma bokförlag 2022

GRAFISK FORM
Benjamin Åkerlund

REDAKTÖR
Mikael Kurkiala

REDAKTIONSKOMMITTÉ
Jonas Bromander | Jenny Ehnberg | Mikael Kurkiala | Andreas Sandberg | Karin Tillberg

TRYCK
Totem, Polen 2022

ISBN 978-91-7777-229-3

ISSN 2002-4304

Svenska kyrkan
Avdelningen för kyrkoliv
Kyrkokansliet, SE-751 70 Uppsala, Sweden
E-post: mikael.kurkiala@svenskakyrkan.se
Tel: +46 (0)18 16 94 32

Artos & Norma bokförlag
Stationsgatan 22, SE-931 29 Skellefteå, Sweden
Tel: +46 (0)76 77 935 03 | e-post: info@artos.se | www.artos.se

INNEHÅLL

MIKAEL KURKIALA

Öppning 7

MARKUS HAGBERG

Döden, evigheten och speglingar i tiden 11

MARIA KÜCHEN

Vi talar om att vi inte talar om döden 27

LARS BJÖRKLUND

Döden är gömd bland de levande 41

CAMILLA LIF

Requiem över en hemkänsla 51

LYRA EKSTRÖM LINDBÄCK

Att se döden i vitögat 67

KRISTINA HELGESSON KJELLIN, ANDREAS SANDBERG
& LENA SJÖBERG

Mångfald och tradition:

Förändringar i begravningsseden under 2020-talet 75

PHILIP DE CROY

På spaning efter dödens språk 91

Bildregister 101

Öppning

Kroppen binder människan till resten av världen och vi delar därför samma öde som annat organiskt liv. Efter en tid här på jorden – ur kosmiskt perspektiv bara ett kort ögonblick – ska vi dö. Våra kroppar ska återgå till den oorganiska materiens livlösa tillstånd. Livet är en uppflammande dröm i en evig sömn, ett stjärnfall mot en svart evighet.

Döden är runt oss och bakom oss och framför oss. Och som författaren Lotta Olsson konstaterar i romanen *De dödas verkliga antal*, så kommer de dödas antal alltid att överstiga de levandes. Hur mycket vi än reproducerar oss så kommer vi aldrig att hinna ifatt de döda.

Men döden är också det som driver livet framåt. Sociologen Zygmunt Bauman (1925–2017) skriver att ”vår kunskap om dödens oundviklighet [...] är den primära källan till och drivkraften bakom all kultur. Kultur kan i själva verket definieras som ett pågående, ständigt ofullbordat [...] försök att göra det ändliga livet levbart.”

Liksom andra oundvikliga realiteter

tolkas och hanteras döden på olika sätt i olika kulturer och epoker. Den vetenskapliga och tekniska utvecklingens själva motor har varit viljan att kontrollera tillvaron, att anpassa världen till människan snarare än människan till världen. Naturen ska kuvas och tuktas. I denna ambition framstår det som inte kan kontrolleras som ett misslyckande och döden som en förolämpning.

Bland de vanligaste strategierna för att handskas med eller osynliggöra dödens oundviklighet har varit separation, förnekelse och dekonstruktion. *Separation* innebär att döden tabubeläggs. Den avvisas från det gemensamma rummet och samtalet. Genom *förnekelse* utplånas döden som livets motpol. Det existerar då ingen oöverstiglig klyfta mellan liv och död utan en kontinuitet, en övergång från en livsform till en annan. *Dekonstruktion*, slutligen, är ambitionen att bryta ner Döden till en rad specifika ”dödar” (döden i trafiken, döden i hjärt- och kärlsjukdomar, etcetera) vilka var och en, teoretiskt sett, är övervinnbar.

En levande organism är ett intrikat

och integrerat system av relationer. Det är denna integration som utgör själva livet. En nyligen död organism kan se exakt likadan ut som en levande, men den yttre likheten döljer en avgörande skillnad – att relationerna mellan delarna i den döda kroppen har brutits, att livets dynamik övergått i dödens stagnation.

Döden kan därför förstås som en fragmentisering – organ som upphör att kommunicera med varandra, avstånd som växer, flöden som stryps, murar som reser sig och avgrunder som vidgas. Tystnader mellan människor. Språkförbistring mellan arter.

Döden är inte ett fenomen utan flera. Den biologiska döden har vi inget annat val än att förr eller senare acceptera som vårt oundvikliga öde. Tiden är utmätt och det är som det ska vara.

Men den våldsamma, den för tidiga, den plågsamma och den ensamma döden – den har vi alla en skyldighet och möjlighet att med tålamod och envishet bekämpa. Och den död som drabbar relationer, institutioner, samhällen och drömmar behöver inte få det sista ordet. Uppståndelsen är ett löfte och en möjlighet.

*

Markus Hagberg diskuterar ur ett historiskt perspektiv dödens plats i det kollektiva livet. Enligt den medeltida *ars moriendi* (konsten att dö) skulle den döende omges av välvilja och böner i

syfte "att den sjuke skulle uppnå det högsta goda, nämligen själens salighet". I dagens individcentrerade kultur har evighetsperspektivet i hög grad gått förlorat. "Utan detta perspektiv kan kristendomen sannolikt inte bestå" och dess återerövrande "framstår därför som en av de viktigaste uppgifterna för dagens kyrka."

Maria Küchen menar att vi i individualismens tidevarv tvingas uppfinna formerna för ett samtal om döden på egen hand. Många av dem växer fram i en medialiserad offentlighet där litterära skildringar samsas med uppdateringar på sociala medier. Samtalet om döden är föränderligt men vissa saker består: Döden behöver beredas plats och delas. Vi lever bland de döda och de döda lever bland oss. Kanalerna behöver hållas öppna: "Accepteras döden som den slutgiltiga transcendensen, står den fram med en storslagenhet som gör den begriplig."

Som sjukhuspräst har **Lars Björklund** delat de döendes och sörjandes tankar och erfarenheter. Det är svårt, men nödvändigt, att samtala i dödens omedelbara närhet. Men ibland "sker det viktigaste samtalet med tystnaden som språk." Andra gånger finner sorgen sitt uttryck i en sång, en beröring, en framväxande växelläsning. Ja, döden ska beredas plats och tas på allvar, men den ska inte tillåtas dränera livet på

dess mening. "Rädslan ger döden tillträde till livets mark. Rädslan tar livet ifrån oss innan det är dags."

Lyra Ekström Lindbäck visar hur kärleken och sorgen är intimt sammanflätade med varandra. En människa, ett förhållande, ett minne, lever kvar i tomrummet efter sitt försvinnande. "Sorg är kärlek som fortsätter bortom döden." Eftersom den döda lever vidare i och genom sorgen kan förlusten av sorgen och saknaden upplevas som en andra och mer slutgiltig död. I kärleken – också då den erfars som sorg – är det "någonting [...] som sträcker sig utöver döden; eller kanske någonting i livet som sträcker sig utöver sorgen."

Camilla Lif erfar en diffus känsla som växer sig allt starkare: "Jag är hemma, men hemkänslan är borta." Vi står kvar men vårt jordiska hem förändras under oss och runt oss. Vi sörjer, men liksom på distans, "lidandet hos människorna och djuren. Brända koalabjörnar [...] Hemlösa människor, söndergråtna." Till slut hittar hon ett namn för känslan: *solastalgi*, "att inte känna igen sin existentiella plats, sitt hemområde, sin trygghet." I tanken söker hon sig till Point Nemo, världens mest avlägsna plats. Därifrån pekar varje riktning hemåt.

Kristina Helgesson Kjellin, Andreas Sandberg och Lena Sjöberg har stu-

derat variationer i den svenska begravningsseden. Trots en stark kontinuitet kan man skönja en märkbar förändring från traditionsbundna och kollektivistiska former mot en ökande individualism som fokuserar livet här och nu på bekostnad av ett evighetsperspektiv. Coronapandemin har påskyndat förändringarna och vi ser idag "flerfaldiga former av avsked som kan äga rum både med och utan den avlidnes stoft, och i både fysiska och digitala rum."

Philip de Croy menar att döden har förflyttats från det gemensamma livets centrum till dess periferi. Döden har professionaliserats. "Förr kunde det vara barnbarn som plockat blommor för att hedra den döde men nu görs det av florister." Men ibland förmår vi inte hålla döden ifrån oss. Med nationella trauman som Estoniakatastrofen, tsunamin och coronapandemin blir döden en kollektiv angelägenhet. Det är också vid kriser som dessa som kyrkan, som har "ett annat språk och en annan grammatik för existensen", visar sin omistlighet.

*

I en värld härjad av pandemier och krig ger sig döden till känna på påtagligt sätt. I dess spår följer sorg och förtvivlan. Men kanske är det inte bara döden som återkommer i dessa mörka tider utan också kärleken till livet – det flyktiga och just därför så oändligt värdefulla.

Och kanske ska kärleken visa sig vara starkare än döden själv. Kanske kan vi välja att i detta avgörande ögonblick i vår historia vända världen rätt igen.

Mikael Kurkiala
Redaktör